

Kenttätöön kaanon ja kaaos - metodit ja emootiot uskontoetnografiassa

Suvi Hänninen FM

Kenttätö tekee opiskelijasta "aidon antropologin", kuten kaikki sosiaali- tai kulttuuriantropologiaa opiskelevat tietävät. Yleisen mielipiteen mukaan todellinen antropologinen tieto perustuu kenttätöön. (Gupta & Ferguson 1997, 1; käänös SH [i].)

Itsestäänselvydestään huolimatta antropologisen kenttätöön yllä leijuu mystisyyden aura. Tutkija lähtee suunnitelmallisesti kentälle ja palaa mukanaan aineisto, josta voi vuosien ajan ammentaa tutkimusmateriaalia. Mutta mitä kentällä oikeastaan tapahtuu lähdön ja paluun välisenä aikana? Palaako kentältä sama ihminen, joka sinne lähti? Onko kenttätö silkkaa juhlaa, suurta oivallusta ja sankaritarinaa vai tuskallista ponnistelua arjen ja tutkimuksen ongelmavyöhydissä?

Metodikirjallisuudessa ja -opetuksessa sivutaan usein vain lyhyesti kenttätöön mahdollisia ongelmia. Oppaat käsittelevät metodeita mekaanisina tekniikoina, jotka otetaan haltuun käytännön kautta harjoittelemalla. Akateemiset mallit ovat neutraaleja, hajuttomia ja mauttomia, ja siten kaukana kenttätöön arjesta. Kenttätö ei suinkaan ole pelkkää metodien teknistä soveltamista, haastatteluja, havainnointia, valokuvausta ja kenttämuistiinpanoja. Kenttätö on elämää kentällä, täynnä kokemuksia ja tunnetiloja suhteessa informanteihin ja tutkijan persoonaan. Kuka valmentaa ensimmäiseen kenttätööhönsä valmistautuvaa opiskelijaa kohtaamaan samanaikaisesti sekä kulttuurisen toiseuden että oman tutkijaminän vierauden?

Jokainen tutkimuskohde ja tutkija on erilainen ja että siksi onkin mahdotonta opettaa kenttätöön liittyviä asioita siten, että ne toimisivat myös käytännössä (Jackson 1990, 24). Tutkimusprosessin läpivienti vaatii aina tapauskohtaisia ratkaisuja, mutta kuten Anita Kelles (1984, 19 - 20) kirjoittaa, kenttätöön ei välttämättä tarvitse olla toimintaa periaatteella "uppoa tai ui". Kenttätöstä ja metodeista on mahdollista puhua siten, että tutkija saa käyttöönsä välineitä, joiden turvin selviytymisreitit kentällä löytyisivät helpommin.

Kenttätöön olemusta pohtiessani tuon esille oman kokemukseni eli sen, kuinka harjaantumattomana tutkijana lähdin ensimmäiselle kenttätöjaksolle vieraaseen

kulttuuriin tekemään tutkimusta vieraalla kielellä. Lähtöasetelma oli arveluttava ja kokemuksen ajoittain raskaita. Ensikosketus tutkijan arkeen opetti paljon sellaista, mitä yksikään metodikirja ei olisi osannut tyhjentävästi kertoa. Kronologinen kertomukseni kentälle saapumisesta ja vaikeuksien kohtaamisesta tuo esiin kenttätöön kaanonin ja käytännön välisen ristiriidan piirteitä.

Samalla tavoin kuin etnografisissa teksteissä tulee antaa ääni kentän informanteille, aion tässä artikkelissa antaa puheenvuoron tuntevalle tutkijaminälle. Koska metodinen tietämykseni ja itsetuntemukseni ovat tänään muuta kuin kentälle mennessäni, palautan tuon menneen periodin eloon siteeraamalla kenttäpäiväkirjojeni. Kentällä muistiinkirjatut tunnetilat ovat hyvin henkilökohtaisia, ja niiden läpikäyminen on osittain vaikeaa. Uskon silti, että ne voivat koskettaa muitakin vieraan kielen ja kulttuurin pariin suuntaavia aloittelevia tutkijoita ja saavat huomioimaan tutkimusprosessin psykologisia vaiheita ja kenttätöön käytänteitä. Tekstikappale (normaali)

Kentän hämmentävä kohtaaminen

Eräs tutkija kritisoi pitkäsanaisesti kenttätööhön liittyvää ammatillista mytologiaa ja totesi, että suurin osa antropologeista heittää alkuperäiset tutkimussuunnitelmansa menemään. He aloittavat kenttätönsä ilman pienintäkään aavistusta asiaan kuuluvista työskentelytavoista, ja jos heillä onkin jonkinlainen käsitys siitä, mitä tuleman pitää, osoittautuu sekin lopulta epäkäytännölliseksi ratkaisuksi. Kentällä valtaosa ajasta kuluu hukkaan ja epämiellyttäviä tunnetiloja nousee esiin. (Jackson 1990, 23; käännös SH.)

Kentälle lähtö ei ole spontaani tapahtuma vaan osa pitkäkestoista suunnitelmaa, jolla on selkeä kehys ja tavoitteet. Tutkimusaiheen ja -kentän valikoitumiseen ja tutkimussuunnitelman muotoutumiseen vaikuttavat henkilökohtaiset intressit, joilla voi olla pitkä tausta. Vieraaseen maahan lähdettäessä kenttätövalmiuksiin kuuluu keskeisesti kielitaito. Päivikki Suojanen kirjoittaa, että vieraan kulttuurin ymmärtäminen käy kielen ymmärtämisen kautta, mutta että se ei pelkästään riitä. Sanakirjallisten merkitysten ymmärtäminen on vain askel kohti tavoitetta, joka ei ole ainoastaan kaksikielisyys vaan monikulttuurisuus. Vasta se oikeuttaa tulkitsemaan vierasta kulttuuria. (Suojanen 1996, 15.)

Suojasen esittämä kaksikielisuuden vaatimus on korkea, mutta tiettyyn pisteeseen asti oikeutettu. Sekä tutkittavalle että tutkijalle vieraan kielen käyttö tai jopa tulkkausapuun turvautuminen on varmasti molemminpuolista ymmärtämistä häiritsevää tekijä, ja luo tutkimukseen oman varjonsa. Täydellisen kaksikulttuurisuuden vaatimus herättää kuitenkin epäilyksen siitä, voiko ei-kaksikulttuurinen tutkija ylipäättään tehdä tutkimusta vieraalla kielellä ja millaisia valmiuksia vieraiden kulttuurien tutkimiseen tarvitaan. Harva tutkija voi kentälle lähtiessään sanoa olevansa kaksikielinen tai monikulttuurinen, mutta siitä huolimatta saavuttaa kenttätöön kuluessa vieraan kulttuurin analysointiin vaadittavan ymmärryksen.

Ensimmäinen kenttätöni oli perusteiltaan etnografinen, mutta aihepiiriltään lähestyi uskontoetnografiaa, joka kulttuuriantropologisena tieteenalana käsittelee

uskonnollisen aineksen syntyä, strukturoitumista, prosessoitumista ja transformoitumista osana yhteisön kulttuurista toimintaa (Kamppinen 2003, 12). Valmentautuessani tutkimaan Napolin uskonnollisia ilmiöitä nojauduin siihen, että hallitsin kielen ja että Italia oli minulle ympäristönä tuttu. En kuitenkaan kuvitellut olevani kaksikulttuurinen. Olin oleskellut maassa alle kaksi vuotta, ja siitä ajasta pääosan nimenomaan Napolissa. Kotimaassa tekemäni tutkimussuunnitelma ja olettamukseni tutkimusaiheestani eli uskonnollisuuden luonteesta perustuivat tähän näennäiseen tuttuuteen. Lähtöolettamukseni mukaan uskonnollisuus ei olisi arkielämässä kovin näkyvää ja että uskonnollisuuteen liittyviä asioita on kyseltävä haastatellen, jotta tiedonsaanti olisi mahdollista. Sen myötä päämetodiksi valikoitui teemahaastattelu ja sen rinnalle täydennykseksi osallistuva havainnointi. Tutkimusta suunnitellessani en tehnyt tiedustelukäyntiä Napoliin, enkä siten myöskään testannut valitsemiani tutkimusmenetelmiä käytännössä.

Kentälle saavuttuani kohtasin todellisuuden, jossa uskonnollisuus suorastaan tulvi aistimaailmaani. Kenttään tarkemmin tutustuttuani oivalsin nopeasti, että vallitsevissa olosuhteissa alkuperäinen tutkimussuunnitelma oli toisarvoinen. Paikalliset erikoisolosuhteet johtivat näkökulman tarkentumiseen, ja alkuperäisestä asetelmasta jäi jäljelle vain uskonnollisuuden teema. Uusi tutkimusaihe liittyi kansanuskon rituaalisuuteen, joka oli hyvin näkyvää arkisessa katukuvassa. Samalla oli ilmeistä, että kohdetta voisi tutkia aiemmasta suunnitelmasta poiketen osallistuvan havainnoinnin kautta. Näin löytyi asetelma, joka tuli säilymään myös pro gradu - tutkielmassani (Hänninen 2000), joka pohtii eteläitalialaisen kansanuskon piirteitä, rituaalien struktuuria ja symboliikkaa Napolin suojelupyhimyksen San Gennaron kultissa.

Edellä kerrottu on esimerkkitapaus siitä, miten tutkimusongelma ja tutkimusmenetelmät ovat sidoksissa toisiinsa. Kun tutkimusongelma muuttuu, niin sen myötä muuttuvat myöskin tutkimusmenetelmät, ja päinvastoin. Metodit eivät ole yleispäteviä, kaikkiin tarkoituksiin soveltuvia, vaan kullakin on omat vahvuutensa erityyppisen tiedon hankinnassa.

Alkuperäisen tutkimussuunnitelman huonolle toimivuudelle on selkeä syy. Suunnitelmani pohjautui suomalais-luterilaiseen näkemykseen uskonnollisuuden olemuksesta. Se, että tunsin Napoliä, ei tarkoittanutkaan sitä, että olisin tuntenut napolilaista kansanomaista uskonnollisuutta. Tiivistäen voisi sanoa, että olin ollut suunnitteluvaiheessa vahvasti sidoksissa omaan kulttuuripiiriini, molemmat jalat tukevasti oman maan kamaralla.

Tutkimusongelman muuttuminen kenttäkosketuksen myötä on enemmän sääntö kuin poikkeus, ja tutkijan pitäisi jo etukäteen varautua siihen. Näin hän välttyisi turhautumiselta, mikäli tutkimusongelman tarkentuminen tai muuttuminen tulee eteen. (Grönfors 1982, 44.) Ensimmäiselle kenttätöjaksolleen lähtevä tutkija ehkä vielä uskoo siihen, että kentällä kaikki toimii ennakkosuunnitelman mukaan. Metodiooppaisissa ongelmatilanteisiin viitataan lähinnä sivulauseissa tai rivien välissä. Aloitteleva tutkija ei siten välttämättä ole tiedostanut sitä, että kotimaassa tehty tutkimussuunnitelma ei voi olla lopullisesti sitova, vaan se on ainoastaan välivaihe ja vasta kentällä tehdyt räätälöidyt ratkaisut johdattavat työssä eteenpäin. Kenttätö ei

tarkoita tutkimussuunnitelman systemaattista ja mekaanista toteuttamista vaan luovimista ja luovuutta eteen tulevien tilanteiden ja vallitsevan todellisuuden mukaan.

Tutkimussuunnitelman ja tutkimuskohteessa vallitsevan todellisuuden välisen ristiriidan huomaaminen voi olla shokki, mutta samalla se on hyvä uudelleenarvioinnin hetki. Onhan ristiriidan havaitseminen jo merkki herkkyydestä lukea kenttää ja arvioida sen painotuksia. Oman taustan ja tutkittavan ilmiön välinen kulttuurinen kuilu voi olla suuri, mutta kaventuu tutkimuksen edetessä. Vähitellen tutkija huomaa seisovansa toinen jalka omissa kulttuuriissa, toinen tutkittavassa.

Yksinäinen sivustakatsoja

Olemme lähes väistämättä marginaalisia sivullisia - taitamattomia, kömpelöitä, tahdittomia - ja enimmäkseen tarpeettomia. Marginaalisena sivullisena eläminen ei ole suinkaan vuoden pituinen huviretki; se vaatii melkoista sitkeyttä. Vielä vaativampaa on olla marginaalinen sivullinen omin neuvoin, aivan yksin. (Salzman 1994, 31; käänös SH.)

Alkuperäisen tutkimusasetelman romahtaminen on vaikea tilanne. Mikäli työnohjaajan tai tutkimusryhmän apua ei ole saatavilla, tutkimukseen liittyvät ratkaisut on kenttäolosuhteissa tehtävä yksin. Itseni kohdalla tilanne korosti epävarmuutta tutkijana ja sai aikaan jonkin tason kenttätöökriisin, siis jo ennen kuin kenttätö varsinaisesti ehti edes käynnistyä. Edessä oli kaksi vaihtoehtoa: joko takertua vanhaan tutkimussuunnitelmaan, jolle oli ohjaajan hyväksyntä, tai tarttua uuteen, kentällä improvisoituun. Päätös oli yhtäältä vaikea, mutta toisaalta ainoa mahdollinen tie - annoin kentän viedä mukanaan, ja kenttä johdatti eteenpäin. Tilanne tuntui hankalalta, mutta samalla luontevalta ja mielekkäältä.

Kaikki kenttähavainnot vahvistivat valintojeni ja tutkimuksen uuden suunnan oikeutusta, mutta siitä huolimatta tietty epävarmuus ja alitajunnassa kytevä selittämätön tarve palata alkuperäiseen suunnitelmaan jatkuivat koko kenttätöön ajan, miltei lähtöhetkeen saakka.

Aika lentää siivillä. Masennusta, riemua, lähdön odotusta innolla tai kauhulla päivästä riippuen. Pakokauhua gradumateriaaliin jäävien aukkojen suhteen, mutta toisaalta täydellinen välinpitämättömyys asian suhteen. Kohtalo lienee jo langetettu. (Päiväkirja 15.7.1998.)

Varhaisessa vaiheessa työnohjaajalta saatu hyväksyntä olisi varmasti helpottanut tilannetta. Olisi hyvä, jos tutkijalla olisi olemassa jonkinlainen turvaverkko tämänkaltaisten odottamattomien tilanteiden varalle. Tutkijan autonomisuus ja ongelmanratkaisukyky kasvavat kokemuksen kautta

Etnografi tulee uudelleenluoduksi kenttätöympäristössä omaksumansa aseman ja informantteihin luomiensa suhteiden kautta. Kokemus on minuutta hajottava ja synnyttää luonnostaan levottomuutta. (Hastrup 1992, 120; käänös SH.)

Mikäli tutkijan yleinen epävarmuus yhdistyy byrokraattisiin ongelmiin, tavallisen arkielämän pulmiin, uusiin hämmentäviin ihmissuhteisiin tai mahdolliseen

kulttuurishokkiin, tilanne ei ole henkisesti helppo. Kentän sosiaalisen draaman keskellä tutkija voi tuntea menettävänsä egonsa väliaikaisesti ja olevansa siten sekä itsensä että tutkimuksen suhteen eksyksissä. Jo pelkkä tutkimusympäristö saattaa aiheuttaa ahdistusta, sillä sitä ei pääse pakoon vaan sen keskellä on eletävä päivästä ja kuukaudesta toiseen. Arjen tuntemukset ovat usein kärjistyneitä, eivätkä suinkaan vailla tunnekuohuja.

Päiväkirjani kertoo ristiriitaisista tuntemuksista sekä suorasanaisesti että metaforia käyttäen.

Tullessani bussilla Vomeroon näköala Vesuviukselle oli upea. Keltainen auringonvalo värjäsi osan Napolia kullanväriseksi, Vesuvius ja Somma näkyivät selkeinä taivasta vasten. Tällaisina hetkinä ja päivinä ymmärrän haluni palata Napoliin. Kun löytää oikeat ihmiset, asiat sujuvat, ilma on hyvä ja asuinpiiri tarjoaa esteettisiä elämyksiä niin voisiko paremmassa paikassa olla ... ? (Päiväkirja 15.10.1997.)

Aina suhde ympäristöön ja omaan olemiseen ei ollut yhtä harmoninen. Napolin luonne melko marginaalisena ympäristönä eurooppalaisessa kontekstissa aiheutti oireilua.

Itselläni on välillä myös valtavan rauhallinen onnellinen olo. Nautin kaupungin vastakohdista ja kauneudesta, enkä voi kuvitella lähteväni täältä. Viime päivinä olen kuitenkin tuntenut itseni pohjattoman yksinäiseksi, mitään osaamattomaksi, sosiaalisesti ja kielellisesti ala-arvoiseksi. (...) En tiedä, kuinka mennä eteenpäin tutkimuksen kanssa. Tuntuu hölmöltä istua yhä kirjastossa ja lukea, mutta en tiedä kuinka edetä kentällä. (Päiväkirja 28.11.1997.)

Tilanne elää läpi kenttätöperiodin ja ylenpalttinen sosiaalisuus ahdistaa.

Pitkä tauko päiväkirjassa (...) yskä, väsymys, vuodelepo, jossain määrin myös nostalgia Suomeen, ikävä lunta, kotiväkeä, kavereita, omia tavaroita, vaivatonta rutiinia, tuttua elämänmenoa, omaa yksityisyyttä, tarvetta saada olla yksin tuntematta sosiaalista alemmuutta (Päiväkirja 18.1.1997).

Kolmisen kuukautta myöhemmin analysoin jälleen suhdettani kaupunkiin, tällä kertaa vertauskuvallisesti säätilan kautta.

Kaupunki on näyttänyt näinä päivinä parhaita puoliaan, on ollut lämmintä, aurinkoa, raikasta tuulta. Tällaisina päivinä tunnen saavani voimaa Napolista, mutta huonolla säällä Napoli imee voimia minusta. (Päiväkirja 5.4.1998.)

Jo pelkkä fyysinen ympäristö ja sen mahdollinen brutaalisuus voi asettaa oman jaksamisen koetukselle ja heijastua tutkimuksen etenemiseen. Hyvinä kausina materiaalinhankinta on sujuvaa, mutta huonoina päivinä pienetkin asiat ovat taistelun takana. Vielä vaikeammaksi tilanne käy, mikäli oma turvallisuus kentällä on uhattuna väkivallan, rikollisuuden tai poliittisen levottomuuden vuoksi.

Anita Kelles-Viitanen (1982, 71) toteaa Gerald D. Berremanin siteeratun, että tutkijan henkilökohtaiset ongelmat kentällä tulkitaan helposti heikkouden tai epäpätevyyden merkeiksi, joista on sen takia syytä vaieta tai joita tulee vähätellä. Tutkimusyhteisössä voidaan ylläpitää epärealistisia tutkimusihanteita, eikä tutkija saisi olla hermostunut, vihainen, irrationaali, tyhmä, tahditon tai arka (Riesman 1964, xiv). Kaikkea tätä joutuu kentällä kuitenkin kohtaamaan, aloittelija varmasti enemmän kuin kokenut kenttätöntekijä. Tutkija kokee turhautuneisuutta ja epävarmuutta, ja kokemattomuus saa kenties välttelemään vaativia kontakteja. Periksiantamattomuus ja sitkeys auttavat viemään tutkimuksen loppuun epäsuotuisissa olosuhteissa.

Tutkimuksen kuluessa ei muutu vain tutkimuskohde ja tutkimusongelma, vaan myös tutkija, joka on itse oma tutkimusinstrumenttinsa. Hänen olisi oltava valmistautunut siihen, että kenttätöön aikana omasta persoonasta löytyy uusia, ajoittain epämieluisiakin puolia. Vierauden kohtaaminen omassa itsessä on hämmentävää. On pettymys, jos ei pysty sopeutumaan vallitseviin olosuhteisiin ja olemaan uupumaton, idearikas, energinen ja alati sosiaalinen. Tutkijaminään ja tutkimuksen tekoon liittyviä ongelmia ei pidä sekoittaa kulttuurishokkiin, vaikka ne muistuttavatkin läheisesti toisiaan. Kulttuurishokkihan on vieraassa kulttuuriympäristössä lähes väistämätön prosessi, joka ei vähennä tutkijan uskottavuutta tai pätevyyttä, joten siihen on helppo turvautua mahdollisten ongelmien selitysmallina.

Haastatteleva havainnoitsija

Epävarmuus kentällä voi liittyä myös tutkimusmenetelmiin. Tutkimusaiheen ja metodien valinnassa olisi oltava realistinen ja ymmärrettävä, mikä on omalle persoonalle ja taidoille luontevinta. Mikäli opintojen aikana ei ole harjoitellut kenttätöön tekniikoita, voi olla vaikeaa, jopa mahdotonta tiedostaa ja arvioida oman osaamisensa rajoja. Ristiriita kuvitteellisen ja todellisen osaamisen välillä paljastuu tässä tapauksessa vasta kentällä. Se voi olla koko toimintakyvyn lamaannuttava havainto.

Metodien hallinta lepää tutkijan persoonallisuuden ja kenttäkokemuksen varassa. Joku voi olla luonteensa puolesta loistava arkistotutkija tai havainnoija, mutta epävarma haastattelija, tai päinvastoin. Kaikki eivät myöskään arvosta metodeja samalle tasolle, tai oivalla niiden erilaisia vahvuuksia. Kenttätöön osa-alueita voi harjoitella, sillä kenttätöntekijäksi ei synnytä, mutta toisaalta, kuten Pirjo Rautiainen (2003, 103) toteaa, kaikki eivät kenttätöön vaatimia taitoja pysty oppimaan. Menetelmällistä osaamista on toki mahdollista kehittää, mutta omaa persoonaansa on vaikea muuttaa vastaamaan kenttätöön tarpeita. Vieraaseen kulttuuriin lähtevän olisi muistettava myös se, että toimintakyky toisessa kulttuuriympäristössä etenkin tutkimusperiodin alussa voi olla huomattavasti alempi kuin omassa kulttuurissa.

Oman kenttätöni päämetodi, osallistuva havainnointi, sopi niin kysymyksenasetteluun kuin persoonallisuuteenikin. Olin sinut metodini kanssa, mikä helpotti monia kenttätöön raskaita vaiheita, kun tunsin olevani yksityksissä aiheeni kanssa. Silti haastattelujen "haamu" leijui pitkään ajatuksissani. Kenttätöön alussa lokakuussa 1997 suunnittelin uusien tarkentuneiden haastattelurunkojen tekoa, vaikka samalla osallistuva havainnointi oli jo vauhdilla käynnistynyt. Vielä toukokuussa, kahdeksan kuukautta myöhemmin, pohdin haastattelujen puuttumista.

Mieltä kaihertaa koko ajan tekemättömät haastattelut, mutta myöhäistä mikä myöhäistä. Enkö voi vain rehellisesti tunnustaa että olen liian ujo haastattelemaan ihmisiä eikä minusta ikinä tule oikeaa antropologia. Toisaalta eikö ole metodinen valinta tyytyä pelkkään observointiin; tuleehan rituaalit juuri siten esiin. (Päiväkirja 8.5.1998.)

Arkuus haastatteluun tai johonkin muuhun tutkimusmenetelmän muotoon on kuitenkin voitettavissa oleva asia. Kenttätöön kuluessa kuin huomaamatta karttui haastatteluja ja merkittäviä keskusteluja.

Tänään - tuhansien, tai no ainakin kymmenien jahkailujen jälkeen - uskaltauduin lopulta San Gregorio Armenon nunnien juttusille. Hyvästellessämme nunna kysyi nimeni, esitteli itsensä ja piti kättäni kädessään hyvin pitkään. Toivotti minut tervetulleeksi tiistaina klo 10.30 messuun, ja toivoi jälleennäkemistä. Positiivinen kohtaaminen. Turhaan olin pelännyt etukäteen, ja pitkittänyt asiaa. (Päiväkirja 23. ja 25.7.1998.)

Kenttätöön aikana tutkija kehittyä, saa itsevarmuutta, ja prosessin myötä tutkimusmenetelmien hallinta ja repertuaari voivat laajentua. Kokemuksen ja itsevarmuuden karttuessa kynns uusiin haasteisiin madaltuu.

Havaintojen tie muistiinpanoihin

Opinto-ohjaajat voivat kertoa vain sen, mitä he tekivät ja mitä tietyssä tilanteessa tulisi tehdä. Yksittäisen henkilön työskentelytavat eivät kuitenkaan sovellu kaikille, ja monet ohjaajat ja oppilaitokset kieltäytyvät kokonaan käsittelemästä näitä aiheita. Hyvät kenttätötaidot perustuvat mitä ilmeisemmin johonkin muuhun kuin yksityiskohtaisten sääntöjen seuraamiseen. (Jackson 1990, 28 - 29; käänös SH.)

Osallistuvassa havainnoinnissa kenttämuistiinpanot ovat tärkeä aineisto. Jos kentällä ei kirjoita näkemästään ja kokemastaan, ei ole mitään kotiin tuotavaa materiaalia. Pelkkien muistojen tuominen kentältä ei riitä vaan pitää olla jotain konkreettista. Muistot haalistuvat ja muuntuvat, mutta kirjoitettu teksti säilyy, vaikka sen tulkinta ja lukutapa saattavat muuttua. Kirjoittamisen tekniikkaan on mahdollista etsiä ohjeita metodikirjallisuudesta, mutta menetelmällisen sujuvuuden saavuttaa vasta harjoittelemalla.

Kentällä tehtävät muistiinpanot voi jakaa neljään tyyppiin: jatkuvat muistiinpanot, varsinaiset kenttämuistiinpanot, seurantapäiväkirja ja henkilökohtainen päiväkirja. Jatkuvien muistiinpanojen tekeminen edellyttää alituista valppautta. Tutkijan tulisi aina olla varustautunut kirjaamaan ylös kaiken mielenkiintoisen heti tapahtumien lomassa tai niiden jälkeen. Nämä haastattelujen ja havaintojen perusteella pikaisesti tehdyt muistiinpanot voivat rakentua avainsanojen varaan, ja ne luovat pohjan varsinaisille kenttämuistiinpanoille, jotka tulisi kirjoittaa puhtaaksi päivittäin. Määrällisesti eniten karttuu kuvailevia merkintöjä ja vähiten analyttisiä, joiden määrä tosin kasvaa muun aineiston karttuessa ja kontekstitietouden syventyessä. (Bernard 1989, 181 - 195; Grönfors 1982, 130 - 131.) Alkuvaiheen irralliset kuvailut limittyvät yhteen myöhempien havaintojen kanssa ja muodostavat kokonaisuuksia, joiden kautta vähitellen hahmottuu ilmiön potentiaalinen logiikka.

Kenttätö on hetkessä elämistä ja tapahtumien rekisteröintiä, mutta myös ennalta asetettujen tavoitteiden ja rajoitusten puitteissa toimimista. Seurantapäiväkirjassa tutkija voi asettaa etukäteen kullekin päivälle tavoitteita ja toisaalta merkitä kulloinkin suoritettavat tehtävät. Näin olisi mahdollista systemaattisesti suunnitella, seurata ja tehostaa ajankäyttöään ja tiedonhankinnan toteutumista. Seurantapäiväkirja on väline, jonka avulla toiminta muuttuu tavoitteellisemmaksi. Tiedonaukot tulevat selkeästi esiin ja niiden paikkaamiseen pyritään tietoisemmin. (Bernard 1989, 185 - 188.) Samalla päämäärätön ajalehtiminen kentällä vähenee - vaikkakin täytyy muistaa, että sopiva määrä harharetkiä tuo tuoretta näkemystä urautuneisiin ajatuskulkuihin ja rutiineihin.

Tavallisten kenttämuistiinpanojen ja seurantapäiväkirjan lisäksi on hyödyllistä pitää erillistä kenttäpäiväkirjaa, joka soveltuu tutkimuksen yleisen kulun, metodologisten seikkojen sekä tutkijan omien arvioivien kommenttien kirjaamista varten. Kenttäpäiväkirjan tulisi sisältyä myös pohdintaa tutkijan omasta käytöksestä, tunnetiloista ja ihmissuhteista kentällä. Analyysivaiheessa päiväkirjamerkinnot auttavat tulkitsemaan kenttämuistiinpanoja ja saavat tutkijan tietoiseksi omista ennakoasenteistaan. (Bernard 1989, 183 - 185; Grönfors 1982, 135 - 136.) Kenttäpäiväkirjan olemukseen palaan tarkemmin myöhemmässä vaiheessa.

Edellä kuvailut ohjeet paljastavat selkeästi kentällä tehtävien muistiinpanojen luonteen. Toisaalta tähdätään havaintojen mahdollisimman tarkkaan kirjaamiseen, mutta toisaalta tarkkaillaan sitä, miten tiedonhankinta etenee ja mitä reaktioita se saa aikaan tutkijassa.

Kentälle lähtiessäni itselläni ei ollut tarkkaa konkreettista käsitystä siitä, mitä kenttämuistiinpanot oikeastaan ovat. Opintojen aikana en ollut harjoitellut muistiinpanotekniikkaa lainkaan, muistiinpanojen jakaminen eri kokonaisuuksiin oli minulle uutta enkä ollut koskaan nähnyt kenenkään kenttämuistiinpanoja. Varsin tyypillinen tilanne siis. Olin tutustunut aiheeseen ainoastaan kirjallisuuden kautta, mikä ei missään tapauksessa korvaa oman harjoittelun tuomaa kokemusta. Edessäni oli vahva ristiriita oman tutkijakokemukseni ja käyttämäni päämetodin asettamien vaatimusten välillä.

Täysin vastoin suosituksia päädyin kirjoittamaan vain yhtä kenttämuistiinpanokokonaisuutta. Siihen sisältyivät päiväkirjanomaisesti kirjatut havainnot ja kuvailut uskonnollisista ilmiöistä ja ympäröivästä elämästä. Määrällisesti vähemmän on mukana teoreettista tai analyttistä pohdintaa. Tekstiin sisältyy jonkin verran muistilistoja asioista tai haastatteluista, jotka on tehtävä. Lisäksi teksteissä on pohdintaa omasta roolista, kritiikkiä kenttätöitä ja kenttää kohtaan ja ajoittain voimakasta emotionaalista latautuneisuutta. Näin muistiinpanoissani yhdistyvät varsinaiset kenttämuistiinpanot, päiväkirja ja seurantapäiväkirja.

Silloisella kenttäkokemuksella olisi ollut vaikea jakaa kirjoittamista eri yksiköihin. Yhden kokonaisuuden kirjoittaminen toimi itselläni, mutta harjaantuneisuuden myötä kirjoitusprosessi voi muuttua ja tarkentua selkeästi erillisiin kokonaisuuksiin. Varsinaisten kenttämuistiinpanojen ja päiväkirjan erottaminen toisistaan vaatisi tarkkuutta ja tottumusta, sillä omissa merkinnöissäni tapahtumien kuvailu limittyi loogisesti mielialojen kuvailuun. Tapahtumat ja niiden kuvailu laukaisivat

tunnevyöryjä. Analyysivaiheessa kenttäpäiväkirjan käyttö oli hiukan hankalaa raskaan kronologisen rakenteensa vuoksi.

Puutteet muistiinpanoissani lienevät tyypillisiä aloittelijalle. Niihin sisältyy liian vähän havainnoita itse tutkimusprosessin etenemisestä. Jälkikäteen on siis vaikea tarkalleen hahmottaa, miten ja millä aikataululla näkemys aiheesta kehittyi, ja kuinka tietoisia kentällä tehdyt ratkaisut olivat esimerkiksi tutkimusongelman ja metodien välisestä suhteesta. Tutkimusraportin kirjoittamiselle kyseisen aineiston puuttuminen ei ole este, mutta tutkijan itsetuntemukselle aineiston olemassaolo on tärkeää. Analysoimalla omia ratkaisujaan ja sopeutumistaan kenttätöntehtäjän rooliin tutkija oppii tuntemaan ja tunnistamaan itselleen ominaiset menetelmät ja tarkkailemaan oman toimintansa vaikutusta tutkimuksen kulkuun (ks. Kelles 1984, 154 - 156).

On olemassa erilaisia näkemyksiä siitä, voiko ja pitääkö muistiinpanot tehdä paikan päällä tapahtumia havainnoitaessa vai poissa tutkittavien silmien alta (esim. Grönfors 1982, 132 - 134). Muistiin ei missään tapauksessa kannata luottaa liikaa, sillä jo pieni ajallinen viive havainnoinnin ja muistiinpanojen teon välillä voi aiheuttaa epävarmuutta kuvauksen tarkkuudessa. Kaikkien metodisten ohjeiden soveltaminen on aina sidoksissa kulloiseenkin tilanteeseen.

Omat ratkaisuni olivat vaihtelevia. Joskus kykenin kirjoittamaan tapahtumien aikana pikamuistiinpanoja, mutta tällöin muistiinpanojen teko häiritsi keskittymistä tapahtumiin ja herätti uteliaisuutta ja kommentointia sivullisissa. Pikamuistiinpanot kirjoitin puhtaaksi myöhemmin, jos mahdollista, niin saman päivän aikana. Varmuus tapahtumien kulusta oli vahva. Joskus osallistuva havainnointi oli niin osallistuvaa, että muistiinpanoja ei yksinkertaisesti voinut tehdä tapahtumien aikana. Näissä tapauksissa pyrin tekemään lyhyet pikamuistiinpanot heti tapahtuman jälkeen ja kirjoittamaan ne puhtaaksi mahdollisimman pian. Oli myös tilanteita, jolloin pikamuistiinpanot jäivät puuttumaan täysin ja ensimmäinen kirjoitusvaihe oli samalla lopullinen. Tapahtumien järjestys ja monet yksityiskohdat saattoivat jäädä hiukan epäselviksi.

Kenttätöön edistyessä kehittyi jonkinlainen tarkemmin tiedostamaton tekniikka, jonka avulla oppi pitämään asioita muistissa huomattavan tehokkaasti. Merkittäviksi kokemani lauseet ja asiat jäivät selkeinä muistiin. Kenttätö tuntui välillä pelkältä osallistuvalla havainnoinnilla ja kirjoittamiselta uupumiseen saakka. Täytyi kuitenkin jaksaa, sillä kirjoittamisesta luopuminen kesken kenttätöön olisi merkinnyt tutkimuksesta luopumista.

Sosiaalinen humalatila

Kenttätöön aikana tutkijan täytyy ratkaista suhteensa kenttään, paikallisväestöön ja omiin asenteisiinsa ja emootioihinsa (aineistoa kokoavina instrumentteina ja ennakkoluuloja tuottavina esteinä (Jackson 1990, 29; käänös SH).

Tutkijan tulisi suhtautua kohteeseensa viileästi, objektiivisesti ja ulkopuolisena pysytellen. Teoriassa tämä on ideaali, mutta käytännössä tilanne on usein toinen. Tutkimuksen aikana voi joutua kokemaan vahvoja tunteita, ja uskonnollisen ilmiön

ollessa kyseessä ne korostuvat tavallista enemmän. Tuntemukset voivat olla negatiivisia tai positiivisia suhteessa tutkittavaan ilmiöön. Negatiivisten tuntemuksien tuloksena voi olla ahdistusta, positiivisten tuntemusten ilmiönä voimakas myötäläminen.

Omassa kenttätöössäni kohtasin kansanuskon marginaalisia muotoja, fyysisesti rajua rituaalikäyttäytymistä ja katolisia ihmeitä, joista päällimmäisenä esillä oli San Gennaron veri-ihme eli Napolin suojelupyhimyksen verireliikin muuttuminen kiinteästä muodosta nestemäiseksi. Katolisuuden rituaalis-mystinen olemus ravisutti vahvasti omaa järkipäätä ajattelutapaani. Kentällä koettu oli ristiriidassa kokemustaukseni ja tieteen periaatteiden kanssa. Hämmäntävän outouden edessä tunsin tarvetta löytää selitys sekä ilmiölle että tunteilleni. Voin yhä ainakin osittain tavoittaa silloiset pohdinnat muistiinpanojeni avulla.

Seuratessani Madonna dell'Arcon pyhiinvaellusjuhlaa näin alttaria lähestyvien ihmisten ryömivän, konttaavan ja matelevan lattialla, kirkuvan ja pyörtyilevän.

Tapahtumat saivat minut tuntemaan itseni vakoilijaksi. Oliko minulla oikeutta olla seuraamassa muiden voimakkaita tunteen- ja uskonilmaisuja? Varsinkin kun en kuitenkaan pysty niitä ymmärtämään omakohtaisesti. Lopulta tunsin jonkinlaista pahoinvoinninomaista oloa, kuvotusta. Samanlainen olo minut on vallannut aiemmin pyhäinjännöskulteista lukiessani ja reliikkejä nähdessäni, ehkä myös S. Gennaron juhlassa joulukuussa. Liian voimakkaita tunteita, joiden ilmaisut saavat minut tuntemaan myös jotain, jota ei pysty selittämään. Mikäli rituaali olisi itselleni läheinen, "hysteria" ja kriisi saisi varmasti otteen itsestäni. (Päiväkirja 13.4.1998.)

Runsas ennakkoinformaatio perusteella olin ollut tietoinen siitä, mitä tuleman piti, mutta kokemus oli silti voimakas. Näkemäni rituaali oli samaan aikaan sekä kiehtova ja kaunis että puistattava ja luotaantyöntävä.

Napolin suojelupyhimyksen San Gennaron veri-ihmeen ja yli kaksi viikkoa kestäneen juhla-ajan jälkeen pohdin seuraavasti:

Ihmeen tapahduttua olin hämmäntynyt, tajusin kokevani jotain outoa, näkeväni jotain, joka pakenee tieteen selitysmahdollisuuksia. Mystisismi valtasi osan mieltäni, mutta ei kokonaan. (...) Pikkuhiljaa etäännyin mystisistä ajatuksista ja juhlan lopulla tarkastelin kaikkea lähes kliinisesti. Ehkä jotain silti muuttui itsessäni. Valmius mysteereihin? (Päiväkirja 12.5.1998.)

Koko kenttätöön ajan liikuin kahden kulttuurin välimaastossa etsien molemmista tarttumapintoja. Hetkittäin samaistuin napolilaisiin ja kuvittelin sisäistäneeni napolilaisen kansanuskon ajattelutavan, mutta toisaalta jo seuraavassa hetkessä tunsin itseni täysin ulkopuoliseksi.

Martti Grönforsin mielestä tutkijan ei ole mahdollista todella sisäistää tutkimaansa kulttuuria, sillä siihen sisältyisi emotionaalinen sitoutuminen ja samalla irrottautuminen omasta taustastaan. Hänen mielestään ilmiössä on kysymys

pelkästään rooli odotusten ulkonaisesta noudattamisesta enemmän järkeillen kuin todellisen sosiaalistumisprosessin kautta. Paremmin tutkijan asemaa kuvaisi termi uppoutuminen, jolloin tutkija kykenee liikkumaan vieraan kulttuurin alueella sujuvasti, mutta kantaa mukanaan omaa aiempaa arvomaailmaansa. Emotionaalinen sitoutuminen on mahdollista vain silloin, kun sisäistetään vieraan kulttuurin arvot siten, että niistä tulee tutkijalle vallitsevia myös hänen yksityiselämässään. Joskus kentällä sattuu tilanteita, joissa on mahdollista uskoa, että kyseessä on tutkittavien arvojen sisäistäminen, mutta jolloin todennäköisemmin on kuitenkin kysymys vain voimakkaasta eläytymisestä tilanteeseen. (1982, 95 - 98.)

René Gothónin mukaan kenttätö on sukkuloimista dynaamisessa kolmiokentässä, jonka muodostavat eläytyminen, etääntyminen ja sitoutuminen. Eläytyminen on "sekaantumista" tutkimusaiheeseen ja sen problematiikkaan sekä varautumista kaikkeen sellaiseen, mitä tämä sekaantuminen toisten ihmisten ajatusmaailmaan saattaa merkitä tunteenomaisessa tai eettisessä mielessä. Etääntyminen puolestaan merkitsee älyllistä kykyä irrottautua tunne-elämästä ja lakata tuntemasta yhteenkuuluvuutta. Samalla se tarkoittaa asioiden tarkastelua intersubjektiivisesta terveen järjen näkökulmasta ja pitää sisällään kenttäpäiväkirjan kirjoittamista, havaintojen ja pohdintojen muistiinmerkitsemistä ja taustakirjallisuuden lukemista. Eläytymisen ja etääntymisen rinnalla kolmiokentässä on sitoutuminen, joka tarkoittaa subjektiivisuutta, jonka liian tunteenomaisesti sitoutunut tutkimus tuo mukanaan. Sitoutuneen tutkijan on vaikea tehdä kriittistä ja puolueetonta tutkimusta. (1997, 141 - 143.) Morris Freilich (Kelles 1984, 203) kuvaa tutkijan tilapäistä samaistumista kohteeseensa sosiaalisena humalatilana, joka kuitenkin antaa tutkijalle hyvin arvokasta tietoa ja auttaa kuvaamaan ja ymmärtämään tutkimaansa kulttuuria.

Muistiinpanojeni kautta olen jälkikäteen oivaltanut, että rituaalijaksoja havainnoidessani koin kentällä ilmeisesti sen, mistä René Gothóni puhuu termillä "rooliin joutuminen". Siihen sisältyy tutkimuskohteen elämäntilanteeseen eläytyminen ja alistuminen osalliseksi kyseisen uskonnollisen viitekehyksen olosuhteita. "Rooliin joutuminen" edellyttää kontrolloidun subjektiivista väliaikaista eläytymistä tutkimuskohteen olevaan uskomusjärjestelmään ja pääsemistä kyseisen uskonnollisen diskurssin aaltopituudelle. (1997, 136 - 138, 142, 146.) Sosiaalisen humalatilana ja "rooliin joutumisen" hetkinä olin molemmat jalat vieraassa kulttuurissa, täysin irti omasta taustastani. Näiden kokemusten kautta koin kansanuskon ajattelumallin täysin loogiseksi vallitsevissa olosuhteissa. Kulttuurin sisäistämistä lähentelevä emotionaalinen eläytyminen oli varmasti sidoksissa myös kokonaisvaltaiseen ja pitkäaikaiseen elämiseen ilmiön keskellä. Etenkin tällaisina hetkinä oli mahdotonta ajatella kenttätöön olevan pelkkää mekaanista ja alati kontrolloitua tiedonkeruuta.

Eettisiä raja-aitoja

Havaintojen tekoon perustuvassa tutkimuksessa eettiset ongelmat keskittyvät lähinnä siihen kysymykseen, miten pitkälle tutkija on oikeutettu tunkeutumaan ihmisten yksityiselämään. Vaikka kohteet eivät kieltäisikään tutkijan osallistumista tai tilanteen havainnointia, onko se silti aina eettisesti oikeutettua? Onko jokin yksityisyyden raja, jota tutkija kutsuttunakaan ei voi ylittää? (Grönfors 1982, 198 - 199.)

Kentällä koetut tunteet liittyvät yksittäisiin tapahtumiin, mutta myös yleisiin toimintatapoihin ja niiden oikeutukseen. Tutkimusetiikan aspekteja voi toki miettiä ulkokohtaisesti kirjoituspöydän ääressä tutkimussuunnitelmaa laatiessaan, mutta yksittäisten tilanteiden erityisyys konkretisoituu vasta kentällä. Tapahtumat saattavat herättää kysymyksiä siitä, onko oma toiminta eettisesti hyväksyttävää vai epäeettistä, röhkeän päämäärätietoista ja tavoitteellista teeskentelyä. Kysymys saattaa nousta esiin aivan tavallisissa tilanteissa.

N. klo 9.40 astuin Gesù Nuovoon. (...) Tunnelma kirkossa oli harras ja tunsin olevani tahditon tunkeilija. Osa ihmisistä odotti vuoroa rippituoliin ja eräs nainen luki rukouskirjaa ja sormeili rosariota. Olin inhottava vakoilija. (...) Nousin pois kappelin penkiltä ja tein ristinmerkin, mutta tuntuu, että teen sen väärin ja herätän huomiota väärällä toiminnalla. (Päiväkirja 13.10.1997.)

Uskonnollisissa ympäristöissä liikkuessani ja tapahtumia havainnoidessani jouduin väistämättä pohtimaan sitä, kuinka aktiivisesti voin rituaaleihin osallistua. Voinko käyttäytyä kuten katoliset vai pitäydynkö pelkkänä tarkkailijana? Onko tutkijalla ylipäätään oikeutta osallistua rituaaleihin, jotka eivät kuulu hänen omaan elämänpiiriinsä? Tutkijalla on harvoin henkilökohtaista sitoutuneisuutta tutkimuksiinsa rituaaleihin, joten niihin täysipainoisesti osallistuminen on arkaluontoinen asia, mikäli sitä rohkenee syvällisemmin pohtia. Osallistuminen ilman sitoutuneisuutta ja omaa vakaumusta merkitsee jollain tasolla rituaalin pelkistämistä silkaksi suorittamiseksi ilman syvällisempää merkitystä (ks. Clifford 1997, 204 - 205). Päätösten tekeminen vaatii hienovaraisuutta ilmiötä ja yhteisöä kohtaan.

Tutkimustyö tuo väistämättä mukanaan osallistumista toimintaan, jota ei ole osannut ennakoida tai aavistaa joutuvansa kohtaamaan lainkaan. Kenttätöni loppuvaiheessa vierailin Gesù Vecchio kirkossa ja päädyin sakariston puolelle spontaaniin keskusteluun iäkkään papin kanssa. Keskustelimme S. Luigi Gonzagan verireliikistä ja pappi otti kassakaapista esille reliikkilippaan eli tecan näyttääkseen sitä minulle.

Lopuksi pappi suuteli tecaa, ojensi sen eteeni ja myös minä suutelin sitä hätäisesti. Reaktio oli automaattinen siinä tilanteessa, ja varmasti ainoa oikea. Tunsin itseni hiukan hämmentyneeksi poistuessani: olin suudellut tecaa... (Päiväkirja 20.6.1998.)

Pappi oli keskustelumme lomassa tiedustellut uskontokuntaani ja olin kertonut kuuluvani evankelisluterilaiseen kirkkoon. Siten olisi pitänyt olla selviö, että reliikit ja niiden kunnioittaminen suudelman ei kuulu uskonnolliseen traditioon, enkä ollut odottanut tilannetta. Tapausta jälkeen päin pohtiessani olen päätellyt kuitenkin toimineeni oikein, joskaan en vakaumukseni mukaisesti, sillä kieltäytyminen tecan suutelemisesta olisi ollut loukkaavaa.

Eräs pohdinnoistani liittyi rituaalien ja niihin osallistuvien ihmisten valokuvaukseen. Kuka voi antaa tutkimusluvan, jos havainnoinnin kohteena olevan rituaalin osallistujajoukko on hajanainen ja määrittelemätön? Riittääkö kultin johtohenkilöiden antama suostumus? Valokuvaamiseen kysyin aina kuvausluvat kappeliin henkilökunnalta, mutta en katsonut lupien oikeuttavan mihin tahansa. Halusin kunnioittaa ihmisten yksityisyyttä, joten kuvasin pikemminkin yleisiä tilanteita kuin yksilöiden reaktioita. Kavahdin tiedotusvälineiden edustajia, jotka sumeilematta lähietäisyydeltä kuvasivat uskovien mielenliikutuksia ilman, että kuvauksen kohteelta olisi kysytty lupaa. Tuntui siltä, kuin Napolin hartaat vanhukset olisivat olleet median yleistä riistaa, katoavaa kansanperinnettä, joka on tallennettava ennen sen hiipumista. Tähän riistoon en halunnut osallistua.

Päiväkirja siellä ja täällä

Itsetutkiskelun välineenä toimivaa päiväkirjaa tulisi pitää kenttätömenetelmän keskeisenä elementtinä. Se voisi tarjota paikan itseanalyysia koskeville muistiinpanoille ja avainsanoille sekä lisäksi myös tietoisemmille ajatuksille ja kokemukselle. Yksikään antropologi ei harkitsisi kirjoittavansa retrospektiivista monografiaa tutkimistaan ihmisistä, jos hän ei olisi tehnyt muistiinpanoja osallistuvan havainnoinnin aikana. Keskustelujen ja tapahtumien yksityiskohdat katoavat sitä mukaa, kun muistiinpanojen kirjoittaminen viivästyy ja kenttätö on vaarassa jäädä ennako-olettamusten varaan. Sama pätee mihin tahansa tutkijan omaa persoonaa koskevaan kuvaukseen kentällä. Lisäksi jo pelkkä muistiinpano stimuloi ja kehittää tietyllä hetkellä syntyviä ideoita. (Okely 1996, 40; käännös SH.)

Kenttäpäiväkirjan avulla pystyy käsittelemään yksinäisyyttä, pelkoja ja muita tunteita, jotka tekevät tutkimustyöstä vaikean. Tutkijan tulisi päivittäin vuodattaa sielunsa päiväkirjaan. Kenttätö on intensiivinen kokemus, joka testaa kykyä toimia tieteentekijänä joskus hyvinkin stressaavissa emotionaalisissa tilanteissa. (Bernard 1989, 184 - 185.) Päiväkirjan voisi siis sanoa olevan eräänlainen itseterapian muoto, mutta myös objektiivisuutta tavoitteleva väline. Ensimmäiset kenttämuistiinpanot symboloivat aloittelevan tutkijan ensimmäistä kenttätöä ja edustavat liminaalivaihetta prosessissa, joka tähtää ammatillisen pätevyyden saavuttamiseen. Koska muistiinpanot ovat osa initiaatoriittiä, niihin luonnollisesti liittyy paljon tunnepitoisuutta ja jopa pyhyttä. (Jackson 1990, 29.) Ensimmäinen kenttätökokemus on aloittelevalla tutkijalla koettelemus, jonka aikana paljastuu monia asioita tutkijan persoonasta, opituista metodeista ja metodien soveltamiskyvystä. Mielialoja ja tunnetiloja koskettavat muistiinpanot paljastavat kenttätöön raadollisen puolen, joka virallisessa tutkimusraportissa usein ohitetaan.

Tunnetilojen kirjaaminen tuntuu vahvasti epätieteelliseltä toiminnalta, mutta on hyödyllistä. Kirjoittamalla omista tunteistaan niistä samalla vapautuu, ainakin osittain. Tunteva tutkijapersoonaa pystyy muuntautumaan analysoivaksi persoonaksi. Merkintöjen kautta tavoittaa autenttisia ainutkertaisia tilanteita ja tunnelmia, jotka muutoin häviäisivät muistista nopeasti. Kentällä oman tekstin kaunokirjallinen arvo ei saa tuntua tärkeältä, ja abstraktiotaso voi olla matala. Pääasia on kirjoittaa, rekisteröidä tilanteita ja saada aineistoa kokoon.

Tutkijalla täytyisi olla valmius tehdä muistiinpanoja heti kenttätöjaksos alussa, jolloin tutkittava ympäristö näyttäytyy uutena ja tuntemattomana. Tällöin ilmiöt ovat tutkijalle vielä tuoreita ja niiden eri osa-alueita osaa aidosti ihmetellä. Tutustumisjakson jälkeen ilmiöiden uutuusarvo on menetetty, aistit tottavat, eikä asioita jaksa enää hämmästellä. Havainnointikyky muuttuu, syventyy ja suuntautuu rajatuille alueille. Kenttätöön kuluessa monien asioiden itsestäänselvyys ja itsestään selvä erityisyys saattaa turruttaa. Kun tutkija poistuu kentältä, tilanne muuttuu ratkaisevasti. Mielessä herää helposti epäilyksiä kentällä vallinneista olosuhteista, kun kotona ympärillä vallitsee toisenlainen arkitodellisuus. Kaikki tutkimusaiheen ja tutkimuksenteon kannalta oleellinen olisi siis osattava kirjoittaa ylös silloin, kun se on vielä mahdollista. Kotimaassa tekstin kattavuus ja todistusarvo ovat kullannarvoisia.

Mikäli muistiinpanoja on koko kenttäperiodin ajalta, ne voivat paljastaa tutkijan läpikäymän prosessin siitä, miten outous muuttuu tuttuudeksi ja hämmäntäville asioille löytyy tulkinta. Myös kenttätöjaksos jälkeen olisi hyvä jatkaa kenttämuistiinpanojen tekoa ja seurata mielenkiinnon vuoksi omia reaktioita kotiinpaluun suhteen. Kulttuurishokki voi kohdata omassa tutussa ympäristössä, joka on poissaolon aikana muuttunut oudoksi ja vieraaksi (esim. Kelles 1984, 68 - 71). Kotiutuminen tapahtuu nopeasti, mutta voi pitää sisällään vaikeita sekä varsin huvittavia hetkiä, kun tutkija mielikuvissaan yhä kävelee pitkin kenttätöön maastoja ja noudattaa kenttäperiodin aikana opittuja tapoja. Kotimaassa arkipäivän problematiikka suodattuu kaukana eletyn kokemuksen läpi.

Vaikeuksien värittämät prosessit kuuluvat kenttätöntekijän siirtymä- ja initiaatiotilanteihin, kun hän siirtyy taitoja harjoittelevan aloittelijan roolista kohti ammatillisesti harjaantuneen "todellisen" tutkijan roolia. Ongelmien variaatiot ja voimakkuudet lienevät suhteessa tutkittavan ilmiön ja ympäristön kulttuuriseen vierauteen ja tutkijan persoonallisuuteen. Kentältä palattua ja tutkimusraportin valmistuttua kentän problematiikka jää taustalle, mutta vahvoina koetut asiat kulkevat mukana pitkään. Vaikka tutkija jättää kentän, niin kenttä ei heti jätä tutkijan alitajuntaa.

Kenttämuistiinpanojen henkilökohtaisuus ja yhteys omaan minään viittaavat siihen, että tekstiin kohdistuu vahvoja tunteita - hellyyttä, torjuntaa, vihamielisyyttä, läheisyyttä tai mitä tahansa muuta - ja että kirjoitusprosessi voi vaatia kamppailua näiden henkilökohtaisten tuntemusten kanssa (Ottensberg 1990, 144; käänös SH).

Kenttätö vaatii elämäkokemusta, samoin kenttätöön analysointi. Omien kokemusten pohdinta voi vaatia runsaasti sekä ajallista että maantieteellistä etäisyyttä tapahtumiin. Viive kenttätöön ja sen problematisoinnin välillä voi siten venyä pitkäksi. Suhde omiin muistiinpanoihin - etenkin ensimmäisen kenttätöön aikaisiin - voi olla niin hämmäntävä ja kipeä, että niihin ei halua tarttua ehkä lainkaan tutkimusraportin valmistumisen jälkeen. Kun tehtävään lopulta uskaltautuu, tekstin uudelleenluku ei enää tähtää tutkitun ilmiön analysointiin, vaan huomio kiinnittyy selkeämmin tutkijan liikkeisiin ja tunteisiin kentällä. Muistiinpanot tuovat takaisin häivähdyksen omasta neuvottomuudesta. Ne herättävät negatiivisia tunteita ja pettymystä omaa toimintaa kohtaan, mutta samalla ne synnyttävät myös nostalgisia mietteitä ja kaipausta kentälle. Parhaassa tapauksessa kenttämuistiinpanojen selailun

pitäisi herättää tyytyväisyyttä ja voitonriemua - onhan teksti käsinkosketeltava todiste kentällä tehdystä työstä ja siellä saavutetuista tuloksista, askeleesta kohti "todellisen" tutkijan roolia.

Kenttätökokemus teoriaksi

Olen käsitellyt tekstissäni kenttätökokemuksia arkkityyppisessä kontekstissa eli vieraassa maassa ja vieraalla kielellä tehtyä tutkimusta. Kenttätöön traditio on kuitenkin muuttumassa, eikä se välttämättä enää sisällä entisenkaltaista selkeää fyysistä siirtymistä "sinne" (ks. Clifford 1997). Vaikka kenttä on lähellä, niin tutkimusympäristöön pääseminen sisältää silti jonkin tason siirtymisen, fyysisen sijasta mentaalisen. Lähellä tehtävä tutkimus ei ole vapaa kuvaamistani tutkimusongelmista, yllättävistä emootioista tai eettisestä pohdiskelusta, päinvastoin. Kenttätöön traumaattisuus tai nautinnollisuus heijastuu aina tutkijaan, tutkimukseen ja tutkimustuloksiin.

Perinteisesti etnografioiden avauskertomukset kuvailevat tutkijan saapumista ja asettumista kentälle, informanttien valikoitumista ja aineistonkeruun käynnistymistä. Kerronnan painopiste on tutkimustuloksissa ja niiden tulkinnassa. Virallisissa tutkimusraporteissa tutkijan itsereflektio kohdistuu harvemmin kenttätökokemukseen. Ihmiskeskeisessä tutkimuksessa havainnoijan yksilöllisyys ja erityisyys ovat kuitenkin alati läsnäoleva asia, joka tulisi tiedostaa, tutkia ja myös hyödyntää luovasti. On ongelmallista, että kenttätöntekijän henkilökohtaiset reaktiot ja kokemukset tukahdutetaan ja jätetään tyystin käsittelemättä. (Okely 1996, 28 - 29.) Kenties omien kokemusten pohdiskelu on jätetty pois, koska sen on pelätty olevan kiusallisen paljastavaa, liian narsistista tai omaelämäkerrallista. Kenttätökokemusta ei ylipäätään ole juurikaan teoretisoitu, vaikka se on mitä suurimmassa määrin kokonaisvaltainen elämys. Kenttätö on trivialisoitu pelkäksi epähumaaniksi ja mekaaniseksi aineiston keruuksi. (Okely 1992, 2 - 3.)

Tuskin on jatkossakaan tarpeen, että jokainen etnografia olisi selviytymiskertomus tai tilitys tekijänsä itsetuntemuksen kasvusta kenttätöön aikana, mutta väikeminen aiheesta ei ole hedelmällistä. Kenttätöön ajoittaisesta kaaosmaisuuudesta puhuminen, sen analysointi tai teoretisointi ei kannata ketään vaikeuksien yli, mutta se auttaa tiedostamaan tilanteen ja kentties jopa valmistautumaan siihen.

Lähdeluettelo

Painamattomat lähteet

Hänninen, Suvi (2000) Veren teatteria. Napolilainen kansanusko San Gennaron kultissa. Julkaisematon pro gradu -työ. Jyväskylän yliopisto, Etnologian laitos.

Päiväkirja 2.10.1997 - 25.7.1998. Kirjoittajan hallussa.

Painetut lähteet

Bernard, H. Russel (1989) Research methods in cultural anthropology. Newbury Park: Sage publications.

Clifford, James (1997) "Spatial practices: fieldwork, travel, and the disciplining of anthropology". Teoksessa Akhil Gupta & James Ferguson (toim.) Anthropological locations. Boundaries and grounds of a field science, s. 185 - 222. Berkeley ja Los Angeles: University of California Press.

Gothóni, René (1997) "Eläytyminen ja etääntyminen kenttätutkimuksessa". Teoksessa Anna Maria Viljanen & Minna Lahti (toim.) Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätöystä, s. 136 - 148. Helsinki: Suomen antropologinen seura.

Grönfors, Martti (1982) Kvalitatiiviset kenttätömenetelmät. Juva: WSOY.

Gupta, Akhil & Ferguson, James (1997) "Discipline and practice: "the field" as site, method, and location in anthropology". Teoksessa Akhil Gupta & James Ferguson (toim.) Anthropological locations. Boundaries and grounds of a field science, s. 1 - 46. Berkeley ja Los Angeles: University of California Press.

Hastrup, Kirsten (1992) "Writing ethnography. State of the art". Teoksessa Judith Okely & Helen Callaway (toim.) Anthropology and autobiography, s. 116 - 133. ASA Monographs 29. London: Routledge.

Jackson, Jean E. (1990) "'I am a fieldnote': Fieldnotes as a symbol of professional identity". Teoksessa Robert Sanjek (toim.) Fieldnotes. The makings of anthropology. s. 3 - 33. New York: Cornell University Press.

Kamppinen, Matti (2003) "Uskontoetnografia - kenttätöön perustuvan uskontotieteen profiili". Tieteessä tapahtuu 21 : 7, s. 12 - 18.

Kelles, Anita (1984) Antropologisen kenttätöön ongelmia. Tutkijan persoonan, sukupuolen ja kulttuuritaustan vaikutuksesta antropologiseen tutkimukseen. Helsinki: Suomen antropologinen seura.

Kelles-Viitanen, Anita (1982) "Antropologisen tutkimuksen eettisiä ongelmia: tutkijan ja tutkittavien välisistä suhteista". Teoksessa Päivikki Suojanen & Lassi

Saessalo (toim.) Kulttuurin kenttätutkimus, s. 69 - 87. Tampere: Tampereen yliopiston kansanperinteen laitos.

Okely, Judith (1992) "Anthropology and autobiography. Participatory experience and embodied knowledge". Teoksessa Judith Okely & Helen Callaway (toim.) Anthropology and autobiography, s. 1 - 28. ASA Monographs 29. London: Routledge.

Okely, Judith (1996) Own or other culture. London: Routledge.

Ottenberg, Simon (1990) "Thirty years of fieldnotes: changing relationships to the text". Teoksessa Robert Sanjek (toim.) Fieldnotes. The makings of anthropology. s. 139 - 160. New York: Cornell University Press.

Rautiainen, Pirjo (2003) Antropologin kenttä ja työ. Nojatuolista norsunluutorniin? Kulttuuriantropologin työn pohdintaa kahden kenttätökokemuksen perusteella. Etnologiatieteiden tutkimuksia 41. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Riesman, David (1964) "Foreword". Teoksessa Elenore Smith Bowen: Return to laughter, ix -xviii. New York: Doubleday & Company.

Salzman, Philip Carl (1994) "The lone stranger in the heart of darkness". Teoksessa Robert Borofsky (toim.) Assessing cultural anthropology, s. 29 - 38. New York: McGraw Hill.

Suojanen, Päivikki (1996) Kulttuurien tutkijan arki. Kokemuksia omasta ja vieraasta. Jyväskylä: Antrokirjat.

Loppuviitteet

[i] Englanninkielisistä alkuperäislähteistä lainatut sitaattit olen suomentanut tätä artikkelia varten.